
POTICAJI SOCIJALNOG NAUKA CRKVE
U RAZVOJU DEMOKRACIJE
S posebnim osvrtom na vjernika laika i hrvatsko društvo

Mile Marinčić, Ivanić Grad

Srednja škola Ivan Švear
Ivanić Grad
e-mail: mmarincic66@gmail.com

UDK: 261.6:364 : 321
Pregledni znanstveni rad
Primljeno 10/2012.

Sažetak

Zbog svih nejasnoća koje sa sobom nosi pojam demokracije, uvijek je iznova potrebno "urbi et orbi" pojašnjavati u kakvom su odnosu demokracija, Crkva i politika. Autor se u prvom dijelu ovog rada bavi samim pojmom demokracije. Na podlozi dokumenta francuskih biskupa "Za rehabilitaciju politike" iz 1999. te promišljanja i prinosa pape Ivana Pavla II. i Benedikta XVI., autor pokušava promisliti nekoliko važnih pitanja koja vežemo uz demokraciju: što je demokracija, koji su putokazi za političare, što su zahtjevi, a što zamke demokracije te koji su bitni čimbenici u okviru govora o odgoju za demokraciju. U drugom dijelu rada autor progovara o mogućoj ulozi Crkve u demokratskim procesima, s posebnim osvrtom na hrvatsko društvo. Uz već spomenute izvore autor svoja razmišljanja dodatno potkrjepljuje domaćim izvorima, te upozorava na mnoge zamke i nedorečenosti s kojima se susreće Crkva u okviru demokratskih procesa u Hrvatskoj. Treći dio rada posvećen je ulozi i značenju vjernika laika u politici i demokratskom društvu. Jasno je iz Dokumenta Crkve da se crkveni službenici ne mogu aktivno baviti politikom (biti u strankama, na političkim pozicijama i sl.), ali kad je riječ o vjernicima laicima, njima nitko ne priječi baviti se politikom bilo u užem bilo u širem smislu. Naravno, morala bi se voditi briga da se u političkom angažmanu usklade vjernički život i politička djelatnost, a uvijek u svrhu nastojanja oko općeg dobra. Na temelju svega navedenog autor zaključuje kako je interes Crkve te njezino potpuno pravo, ali i dužnost izgradnja istinske demokracije. U tom pravcu, zaključuje autor, otvara se daleko veći prostor (negoli trenutačno jest) za suradnju Crkve i države (državnih institucija) Republike Hrvatske, u pravcu promicanja demokracije kao i ostvarenja zdravoga civilnog društva.

Ključne riječi: demokracija, socijalni nauk Crkve, politika, odgoj, zamke, perspektive.

UVOD

Mnogo je otvorenih pitanja koja se vežu uz demokraciju. Prvo, koliko je ona uopće pravi model za uređenje ljudskog društva, zatim koje su njezine granice, nadalje, trebamo li imati povjerenja u demokratski sustav s obzirom na njegove manjkavosti i nedorečenosti, kako se suprotstaviti zamkama i odgovoriti na izazove koje takav sustav stavlja pred suvremeni svijet i čovjeka itd. U ovom ćemo radu, analizirajući dokument francuskih biskupa *Za rehabilitaciju politike*, točnije, njegov dio koji govori o demokraciji, te istovremeno koristeći se promišljanjima pape Ivana Pavla II. te Benedikta XVI., pokušati iznijeti na vidjelo temeljna načela Crkve o demokratskom uređenju društva, ali i smjernice kako demokratsko uređenje, bez obzira na njegove trenutačne slabosti i anemičnost,¹ pretvoriti u sustav koji će omogućiti zajedništvo među ljudima (suživot), koji će se temeljiti na ravnoteži i suverenosti naroda, jednakopravnih građana. Činjenica je da demokracija kao uređenje pruža, u pravcu ostvarenja što je moguće boljeg i pravednijeg društva, najčovječniji obrazac, koji permanentno treba obnavljati i usavršavati, nikada ne misleći kako smo dohvatili vrhunac pravog uređenja društva i kako bolje ne može biti.

1. ŠTO JE DEMOKRACIJA?

Etimološki gledano, riječ demokracija dolazi iz grčkog jezika od imenice *demos* (narod) i glagola *kratein* (vladati). U grčkoj je susrećemo već u 5. stoljeću pr. Kr., a naznake njezinih početaka nalazimo i prije, negdje između 11. i 8. stoljeća pr. Kr. Iz ove kratke etimološke analize možemo izvući i kratku (jednostavnu) definiciju demokracije. Demokracija je društveno uređenje u kojemu vlast u jednoj državi ima narod,² ma što to značilo i kakve

¹ Dokument francuskih biskupa *Za rehabilitaciju politike*, Kršćanska sadašnjost, Dokumenti 118, Zagreb, 1999., 15.

² "Narodna vlast" je primjerice bila i u komunističkim režimima, i u okvirima bivše Jugoslavije kojoj je i Hrvatska pripadala, pa smo svjedoci mnogih ponašanja unutar tog sustava koji se ne mogu staviti pod prefiks demokratski. Osim toga, i Hitler (nacionalsocijalizam u Njemačkoj) je došao na vlast na slobodnim izborima, demokratskim putem, a o strahotama njegova režima i zlu koje je nanio čovjeku i svijetu više nije potrebno trošiti riječi. Stoga se možemo bezrezervno složiti s pozivom francuskih biskupa na stalno propitivanje, poboljšavanje i obnavljanje demokracije kao društvenog uređenja.

god moguće implikacije imalo. Analizirajući povijest, kaže Ivan Pavao II., možemo uočiti tri moguća oblika političkog režima: monarhija, aristokracija i demokracija.³ Svaki sustav na svoj način nudi odgovor o subjektu vlasti unutar pojedinog od navedenih sustava. Tako je u monarhiji subjekt vlasti pojedinac (knez, kralj, car); u aristokratskom sustavu subjekt vlasti je određena društvena skupina koja vrši moć na temelju osobitih naslova zasluge kao, primjerice, zasluga u bitci, podrijetla, bogatstva; naposljetku, u demokratskom sustavu subjekt vlasti je čitavo društvo, "narod", na grčkom već spomenuti *demos*. Kako nije moguće da svi izravno vrše vlast, demokratski oblik vladavine bio bi izabrali predstavništvo (predstavnike) na slobodnim izborima, a ono (predstavništvo) će vlast obavljati. Nakon zalaza ideologija XX. stoljeća, kaže papa Ivan Pavao II., nade različitih nacija uhvatile su se demokracije. U sustavu demokracije društveni je život uređen zakonom koji donose parlamenti kao zakonodavna vlast. U skupštinama se izgrađuju norme koje definiraju ponašanja građana u različitim područjima življenja. Svako životno područje, na taj način, dobiva prikladno zakonodavstvo koje mu jamči uređenje i razvoj. U svakom slučaju, pojam *demokracija* nije nimalo jednostavan ili, kako piše Špiro Marasović u svojoj knjizi *Demos ante portas*, pojam i modeli demokracije, promatrani bilo dijakronično, bilo sinkronično, pokazuju svoju izuzetnu šarolikost, i teorijski i praktično.⁴

Za istinski i duboki razvoj demokracije prijeko je potrebno sustavno odgajati za demokraciju, toleranciju, solidarnost, supsidijarnost, opće dobro ... kako se ne bi dogodilo da počnemo sumnjati u istinske i prave vrijednosti demokracije.⁵ Jednostavno rečeno, moramo iz dana u dan sve više nastojati oko izgradnje i razvoja civilnoga društva, u kojemu će jednakost, sloboda, jednakopravnost ... imati vodeću ulogu te biti praćene odgovornošću. Što se bude više razvijalo civilno društvo i što više bude razvijena

³ Ivan Pavao II., *Sjećanje i identitet*, Verbum, Split, 2005., 129.

⁴ Vidi više u: Špiro Marasović, *Demos ante portas*, Crkva u svijetu, Split, 2002., 186-189.

⁵ Pozitivne primjere iz prakse, o školama odgoja za političko djelovanje, nalazimo u Italiji, kaže Stjepan Baloban u svojoj knjizi *Etičnost i socijalnost na kušnji*, KS, Zagreb, 1997., 146. On zaključuje kako Hrvatskoj nedostaje školovanih političara. Italija je prvu takvu školu dobila u Palermu 1986., Institut za političku formaciju *Pedro Arrupe*, a u samo četiri godine do 1990. u Italiji je otvoreno 200 takvih škola. Bez obzira što je Crkva pokretač ove ideje, škole mogu pohađati i vjernici drugih religija te ateisti. Vratit ćemo se tome na kraju ovog rada.

građanska društvena odgovornost te nevladine organizacije, to će biti manje prostora za radnje koje štete razvoju slobode i demokracije i to će se više ograničavati prostor političarima kao nositeljima vlasti, ako bi iz bilo kojeg razloga krenuli putem koji šteti razvoju demokracije i zaustavlja razvoj civilnoga društva, bilo svojim osobnim stavovima, bilo pokušajima na razini parlamenta (sabora), prilikom predlaganja i izglasavanja zakona.

Međutim, kaže Marijan Valković, unatoč rasprostranjenom nezadovoljstvu politikom, postoje brojni apeli za političku kulturu cijeloga društva. Ona je nešto bez čega se ne može. Nadalje, Valković navodi kako su brojni episkopati pisali o potrebi političke kulture vjernika, posebno podcrtavajući izjavu francuskih biskupa *Za rehabilitaciju politike* iz 1999. godine.⁶ Dakle, ne treba bježati od politike, nego, naprotiv, treba joj udahnuti “novu dušu”, rehabilitirati je, kako bi mogla ispunjavati svoju primarnu zadaću – opće dobro.

1.1. Putokazi za političare

Politika je obezvrijeđena,⁷ stoji u dokumentu francuskih biskupa. Izazovi koji se stavljaju pred političare i vlade, sve su veći, i sve je manje rješenja glede socijalnih slučajeva, pitanja nezaposlenosti, siromaštva i sl. Ponekad se čini kako se političari jednostavno ne snalaze u izazovima koji se pred njih postavljaju. Stoga političari često u pomanjkanju rješenja za navedene i slične probleme postaju skloni popuštanju pod pritiskom svakovrsnih lobija i ulice, kako stoji u dokumentu. Sve je manje borbenosti i upornosti kod političara, a sve više afera, sumnji, predrasuda i sl. Neophodno je stoga nanovo promisliti ulogu i značenje politike i političara u svim područjima (obrazovanju, obitelji, gospodarstvu, ekologiji, kulturi, zdravlju, socijalnoj skrbi, pravosuđu ...).⁸ Takva politika može biti temelj za ostvarenje suživota, za nastojanje oko općeg dobra i obuzdavanje nasilja. U tom pravcu kršćanstvo i kršćanska vjera mogu ponuditi svoju pomoć i moguća rješenja.

Dokument biskupa nudi nekoliko putokaza za ispravno ponašanje i djelovanje kršćana u politici. To su: dostojanstvo ljudske osobe, pitanje siromaštva u svijetu, vlast shvaćena

⁶ Usp. Marijan Valković, *Civilno društvo izazov za državu i Crkvu*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve, Zagreb, 2000., 10-11.

⁷ Vidi, Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 7.

⁸ *Isto*, 9.

kao služenje, poštivanje protivnika, otvaranje univerzalnosti nadvladavajući svaki nacionalizam i rasizam, te pravedna razdioba i sveopća namjena dobra.⁹ Sve navedeno jednako je potrebno i kad govorimo o razvoju demokracije unutar jednoga društva i ne vidi se razlog da ih se kao poziv ne bi moglo uputiti svima (građanima svijeta).

1.2. Što su zahtjevi demokracije?

Temeljni zahtjev koji se postavlja u odnosu prema demokraciji, jest etika koja se temelji na sustavu bitnih vrednota: slobode, pravde, jednakosti i dostojanstva svih ljudi, to jest onoga što nazivamo temeljnim pravima čovjeka.¹⁰ Budući da se u nekim tipovima demokratizacije navedene krjeposti potkopavaju, potrebno ih je uvijek iznova naglašavati, posebice kad se neka odluka koju je vlast donijela smatra važećom samo zbog većine glasova.¹¹ Često se ispostavi kako sami predlagači zakona nisu dorasli trenutku vremena niti su dostatno stručni za određeno područje ili pak položaj.

Svakako, nikada ne bi trebalo smetnuti s uma da prava svakog građanina ujedno znače i dužnost svih građana. Svaki je građanin nositelj moguće plodnosti za društvo, samo što tu plodnost treba aktivirati te na taj način i realizirati. Prelazak od građanina potrošača na stupanj građanina aktera (aktivnost i aktivitet)¹² svakako je jedan od najvažnijih ciljeva, kaže se u dokumentu *Za rehabilitaciju politike*. I dalje:

Politika je stvar svih građana. Uzaludno je očekivati od klase političara, od upravitelja tvrtki i policajaca, sudaca i obnašatelja vlasti ... osjećaj odgovornosti i dužnosti ako takva osjećaja nema u cjelokupnom stanovništvu.¹³

⁹ Usp. *isto*, 13.

¹⁰ Usp. *isto*, 16.

¹¹ Primjera ishitreno donesenih zakona (veći broj ruku u parlamentu), koji često uopće ne vode računa o stvarnom raspoloženju (svih) građana, imamo kako u vlastitoj državi, tako i u drugim državama.

¹² Naglasak na potrebu aktiviteta (aktivnosti) svakog od nas u svojim okvirima i mogućnostima jasno je iznio i Hans Jonas u djelu *Princip odgovornost*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990. Jonas je prije svega nastojao ukazati na potrebu jedne *nove etike odgovornosti*, no dotaknuo se i pitanja uređenja država i same demokracije. Na aktivnost i angažman vjernika samo iz ponešto drugačije perspektive pozvao nas je i Emmanuel Mounier u djelu *Angažirana vjera*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.

¹³ Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 17.

Dakle, nema istinske demokracije ako nema odgovornosti, ali također nema istinske demokracije ako nema demokratskog ponašanja koje će biti spremno upoznati i priznati drugoga, pretpostavljati razgovor suprotstavljenih, razvijati dijalog i smisao za kompromis, dati prevagu razumu nad strašću, odstraniti nasilje i laž. Djelovati u istini, nije nimalo lako i često od čovjeka traži izniman napor, ali samo se tako mogu otvarati stvarne perspektive demokracije. Danas svi moramo biti svjesni moći istine koja oslobađa, kako stoji u evanđelju,¹⁴ a posebice te moći istine trebaju biti svjesni politika i političari.

... jer ako su, u konačnici, moje blagostanje i sigurnost važniji od istine i pravednosti, tada je na snazi zakon jačega, tada vlada nasilje i laž. Istina i pravednost moraju biti iznad moje udobnosti i tjelesne sigurnosti, u suprotnom, sam moj život postaje laž.¹⁵

U tom pravcu Ivan Pavao II. napominje kako se na početku novog stoljeća i tisućljeća treba zapitati o nekim zakonskim rješenjima donesenima u parlamentima današnjih demokratskih režima.¹⁶ Marijan Valković će reći kako politika može biti usko shvaćena u formalnom i tehničkom smislu (stranke, izbori, parlamenti, državna vlast), ali o politici se može govoriti i u širem smislu ukoliko se ona odnosi na sve građane i opće dobro cijeloga društva.¹⁷

Zato biskupi u Francuskoj jednim od najvažnijih zadataka politike smatraju poticanje javne rasprave. To je također uloga sindikata, raznih nevladinih udruga¹⁸ i udruga općenito kao i slobodnog tiska. Kratko rečeno, zadaća je demokracije stalno

¹⁴ Isus je rekao: "Istina će vas osloboditi" (Iv 8, 31).

¹⁵ Benedikt XVI., *U nadi spašeni*, KS, Dokumenti 149, Zagreb, 2008., 57. O istini i laži u politici te o politici i moralu promišlja i Valentin Zsifkovic u knjizi *Politika bez morala*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., posebice na stranicama 62-78.

¹⁶ Ivan Pavao II., *Sjećanje i identitet*, 136.

¹⁷ Usp. Marijan Valković, *Civilno društvo izazov za državu i Crkvu*, 12.

¹⁸ Zanimljiv je slučaj iz malog gradića nadomak Zagrebu, Ivanić Grada. Predsjednica jedne udruge koja se bavi očuvanjem kulturne baštine nakon dugogodišnjih pokušaja da s Gradom dogovori financiranje konkretnih projekata, preskače institucije Grada i od Ministarstva kulture dobiva sredstva za taj projekt. Gradske vlasti tad sve stopiraju, opravdavajući svoj postupak riječima kako oni imaju stručno osoblje koje se brine o kulturnoj baštini grada i kako se "hijerarhija" ne smije zaobilaziti i preskakati. Možda bi se slučaj i mogao opravdati kad bi predsjednica dotične udruge bila nestručna, ali ona to nije, štoviše, ona je akademski obrazovana povjesničarka umjetnosti. Ovdje govor o demokraciji, civilnom društvu, poštivanju načela supsidijarnosti ... jednostavno pada u vodu.

nastojanje oko izgradnje civilnoga društva. Poželjno je, kažu biskupi, da u tom govoru i Crkva uzme riječ.¹⁹ Građanima, kaže se dalje u dokumentu, treba otvoriti široko polje za donošenje odluka koje su im najbliže, koje odgovaraju njihovim potrebama, bilo da je riječ o školi, pitanju stanovanja, zdravstvu, urbanizmu, uređenju životnog okoliša, borbi protiv delinkvencije, permanentnom obrazovanju, inicijativi za otvaranje radnih mjesta te za društveno i kulturno oživljavanje.²⁰

S pravom sebi trebamo postaviti pitanje: Smijem li kritizirati vlast ako nisam izašao na izbore, ili, smijem li kritizirati određeni projekt ako nemam bolji prijedlog ili alternativu? Trebalo bi se čuvati zamki koje nam pojam slobode u demokraciji i politici može donijeti.

1.3. Što su zamke demokracije?

Nikako ne bi bilo dobro razmišljati kako je demokracija nešto što nam je dano po prirodi, te samim tim jest i ostaje trajna stečevina. Naprotiv, demokracija je posljedica borbe mnogih naraštaja, ali je isto tako svaki naraštaj mora prihvatiti i nastaviti razvijati, koliko god nam se ona povremeno činila bespomoćnom ili pak u nama izazivala ljutnju te koliko god izgledala krhko i ograničeno. Mnogi su danas spremni sustavno se boriti za svoja prava i naglasak stavljati na njih, ali nisu spremni ni najmanje prihvatiti svoje dužnosti i obveze.

Kad govori o pitanju demokracije u socijalnim dokumentima Crkve, Stjepan Baloban navodi nekoliko pitanja na koja je potrebno svratiti pozornost ako se želi razumjeti socijalni govor Crkve. Prije svega, on navodi problem nejasnoće pojmova kakvi su *politika*, *demokracija* i dr., a isto je tako nejasan i sam *socijalni nauk Crkve*. Zbog svih tih nejasnoća iznimno je riskantno donositi bilo kakve, negativne ili pozitivne, procjene o odnosu Crkve prema demokraciji.²¹ Dokument francuskih biskupa izrazitu pozornost posvećuje dvjema zaprekama za demokraciju, i to individualizmu i pretjeranom naglašavanju razlika.

Individualizam je ozbiljna prijetnja krhkosti demokracije. Francuski ga biskupi označavaju sintagmom "svatko za sebe", te ga smatraju posljedicom liberalizma, koji odbacuje svaku

¹⁹ Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 17.

²⁰ Usp. *isto*, 18.

²¹ Stjepan Baloban, *Etičnost i socijalnost na kušnji*, KS, Zagreb, 1997., 103.

prisilu, i sveopće popustljivosti koja svakome dopušta raditi što god ga je volja.²² Uistinu, kad se čovjeka dovede u situaciju u kojoj počinje misliti samo o sebi, o vlastitom dobru, onda se vlasti otvaraju goleme mogućnosti manipulacije nad tim istim čovjekom. Dostojanstvo ljudske osobe, solidarnost, supsidijarnost i druge vrednote kod tako otuđenog pojedinca postaju samo parole, a jedina briga postaje on (pojedinaac) sam sebi i njegovo vlastito dobro. Individualizam se također pripisivao i kršćanstvu, kaže Benedikt XVI., pogotovo nakon Francuske revolucije (1789.), koja je pokušala uspostaviti vladavinu razuma i slobode kao političke stvarnosti, što je u početku Europa, zahvaćena prosvjetiteljstvom, s oduševljenjem pratila i prihvaćala. Kant je to izrazio, kaže Benedikt XVI., postupnim prijelazom iz crkvene vjere u čistu religijsku vjeru. Posljedica svega, prema Kantu, bila bi mogućnost da se, osim naravnog svršetka stvari, može dogoditi i protunaravni svršetak, čiji je ishod negativan.²³

U devetnaestom stoljeću nastavila se gajiti vjera u ljudski napredak, uz razum i slobodu kao zvijezde vodilje. Marx je prepoznao i iskoristio taj trenutak te snagom svoje riječi i misli pokušao napraviti konačni iskorak prema spasenju, ali kao ovozemnom kraljevstvu. Kritika neba pretvara se u kritiku zemlje, kritika teologije u kritiku politike. Tako napredak prema boljem svijetu ne dolazi više od znanosti, već od znanstveno utemeljene politike, koja poznaje povijesni razvoj i društveni ustroj i zna pokazati put prema revoluciji kao sveobuhvatnoj promjeni. Uistinu, sve je to Marx vrlo točno, premda pristrano, opisao, kao i prilike koje su vladale u njegovo vrijeme, te velikom analitičkom sposobnošću prikazao putove prema revoluciji, koja je, zahvaljujući Marxovoj oštroumnoj analizi i točnom opisu sredstava, i ostvarena. Marx je čak predvidio i činjenicu posrednog razdoblja vladavine diktature proletarijata. Međutim, ono što je zaustavilo njegove sljedbenike, bila je činjenica da je propustio objasniti kako će taj novi svijet biti organiziran. Zaboravio je na čovjeka i njegovu slobodu, te da ta ista čovjekova sloboda ostavlja mogućnost i činjenja zla tog istog čovjeka.²⁴ Marxova vjera kako će red u gospodarstvu staviti u društvu sve na svoje mjesto, jednostavno se pokazala neostvarivom. Prava njegova pogreška jest materijalizam, jer čovjek nije samo plod gospodarskih uvjeta i od njega se ne može učiniti

²² Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 16.

²³ Usp. Benedikt XVI., *U nadi spašeni*, 32.

²⁴ Isto, 34-35.

novo stvorenje samo stvaranjem povoljnih gospodarskih uvjeta. Ako napredak nije napredak u etičkom odgoju čovjeka, u rastu unutarnjeg čovjeka, tada to nije napredak, već prijetnja čovjeku i svijetu.²⁵ Tada je to svakako prijetnja i demokraciji kao uređenju društva. Nasuprot tome, Benedikt XVI. kaže kako napredak, da bi bio napredak, traži da čovječanstvo bude sve više duhovno. U protivnome, u okolnostima narušene čovjekove ravnoteže između svoje materijalne sposobnosti i odsutnosti prosudbe u svojem srcu, čovjek će postati prijetnja i za sebe i za stvoreni svijet.²⁶ Marijan Valković, sada pokojni, nekoć profesor moralne teologije na Katoličkomu bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, svojedobno je i pisao i govorio kako je jedna od temeljnih zadaća Crkve (socijalnog nauka Crkve) prevladati i *duhovni i društveni individualizam*. Nasuprot individualizmu stoji sustavno naučavanje socijalnog nauka o osobi (načelo personalizma), koje je posebice Ivan Pavao II. stalno naglašavao. Jedna od temeljnih pogriješaka socijalizma, smatra Ivan Pavao II., bila je antropološkog karaktera. Socijalizam, naime, promatra čovjeka kao jednostavan element i jednu molekulu socijalnog organizma, tako da je dobro pojedinca posvema podređeno funkcioniranju ekonomsko-društvenog mehanizma.²⁷ Prema kršćanskom shvaćanju, iz ispravnog shvaćanja osobe proizlazi nužno ispravna vizija društva. Već u enciklici *Rerum novarum* (O novim stvarima), jasno je naznačeno da se čovjekova društvenost ne iscrpljuje u državi, nego se ostvaruje u raznim skupinama (odnosima) između pojedinca i države.

Kao drugi razlog za kočenje i usporavanje demokracije francuski biskupi navode *pretjerano naglašavanje razlika*, u samobitnim ili etničkim refleksima skupina koje, osjećajući se ugroženima ili zanemarenima, posežu za nasiljem u želji da priguše ili isključe ostale ljude.²⁸ U tom pravcu svakako treba

²⁵ Jonas je u svojem djelu *Princip odgovornost*, kritizirajući Marxa, zorno ukazao na pojedine propuste i utopiju o besklasnom društvu. Vidi više u: H. Jonas, *Princip odgovornost*, 200-243.

²⁶ Usp. Benedikt XVI., *U nadi spašeni*, 37. Čitav splet govora o ljudskoj slobodi mora imati zajednički nazivnik; za Crkvu (teologiju) to je, naravno, Bog.

²⁷ Ivan Pavao II., *Stota godina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., 29.

²⁸ Usporedi, Benedikt XVI., *U nadi spašeni*, 16. Svjedoci smo kako se u Francuskoj uistinu nakon ovog dokumenta događalo nasilje po kvartovima velikih gradova, točnije, godine 2005. dogodila se pobuna imigranata; još se sjećamo paljenja automobila po rubnim dijelovima gradova. Dokument kao da je proročki naznačio te događaje. Naime, doseljenici su se počeli osjećati marginaliziranima i obespravljenima.

poraditi na društvenoj integraciji tih etničkih skupina, na politici otvaranja i poticanja te kulturne razmjene.

Možda bi bilo dobro poraditi na jednoj instituciji zajedničke uspostave vlasti, sporazumno, nešto poput EU-a, premda prave plodove Europske Unije još uvijek ne vidimo. Dokument francuskih biskupa naglašava kako je Europa (misli se EU) smion pothvat koji valja nastaviti.²⁹

Još u enciklici *Pacem in terris* pape Ivana XXIII. govori se o potrebi stvaranja svjetskog autoriteta, ali sporazumno, a ne silom.³⁰ Taj autoritet bio bi otvoren prema svima, jednak prema svima, posve nepristran, a upravljen k općem dobru sveg čovječanstva. Možda bi na taj način, konsenzusom, bilo jednostavnije donositi zakone, osnaživati i produbljivati demokratska nastojanja te građane odgajati za njih. U dokumentu francuskih biskupa kao primjer se navodi već spomenuta Europska Unija, koju nikako ne treba shvatiti kao gotov proizvod. Jasno je, kažu biskupi, kako ona ima svojih nedostataka, ali može biti jedna etapa prema univerzalnosti. Prije toga ona će (EU) morati prevladati razlike između svojih ustanova i javnog mnijenja, poraditi na stvaranju političke vlasti na europskoj razini, postići dogovor o vlastitim ciljevima, potaknuti aktivno sudjelovanje svih svojih građana, posebice mladih, te samim time pribaviti sebi veću legitimnost. Nasuprot pokušaju da se društvo i politika svedu samo na gospodarstvo, treba poraditi na razvoju nove socijalne, kulturne, ljudske i duhovne dimenzije.³¹

1.4. Odgoj za demokraciju

Demokracija nije od onih definicija koje se jednom nauče i poznamo ih za cijeli život. Naprotiv, demokracija se uči u praksi permanentno, cijeloga života. Permanentno obrazovanje, kažu francuski biskupi, obuhvaća i upoznavanje i razumijevanje

²⁹ Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 22.

³⁰ Usporedi, Ivan XXIII., *Pacem in terris*, Socijalni dokumenti Crkve, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., 191. Vidi više u: Papinsko vijeće "Iustitia et pax", *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Koncil 9, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005., 63-74. Dalje se upotrebljava skraćenica *Kompendij socijalnog nauka Crkve*. O navedenom dokumentu kritički se promišlja u noti Papinskog vijeća "Pravda i mir", *Za reformu međunarodnog financijskog i monetarnog sustava. U perspektivi javnog autoriteta s minimalnom nadležnošću*, KS, Dokumenti 153, 2012.

³¹ Usp., Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 24.

velikih pokreta u našim društvima i institucija koje ih vode, potom razvijanje kritičke svijesti, a posebice prihvaćanje odgovornosti.³²

Dokument *Za rehabilitaciju politike* naglašava sljedeće instance društva koje smatra bitnima u odgoju za demokraciju: obitelj, škola, udruge (nevladine), mediji, Crkva.

Obitelj je prvo mjesto socijalizacije, učenja životnih pravila, buđenja savjesti i odgoja za smisao; škola ima zadaću poučavanja mladih o poštivanju drugačijosti drugoga, učeći zajedničkom radu i šireći kulturu odgovornosti. U drugom dijelu pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*, o Crkvi u suvremenom svijetu, jasno se daje do znanja kako je obitelj škola potpunije čovječnosti. Obitelj je mjesto u kojem se susreću različiti naraštaji i, međusobno se pomažući, vode k stjecanju veće životne mudrosti i usklađivanju osobnih prava s drugim zahtjevima društvenog života. Državne se vlasti u tom pravcu pozivaju na priznavanje pravoga značenja braka i obitelji, da se oni štite i podupiru. Isto tako, traži se zajedničko djelovanje kako onih s polja i područja svetih znanosti, tako i onih s polja bioloških, medicinskih, socijalnih i psiholoških znanosti, radi zajedničkog doprinosa dobru braka i obitelji.³³

Papa Ivan Pavao II. godine 1995. u Loretu, na susretu europske katoličke mladeži, u svom obraćanju mladima traži od njih da u trećem mileniju odbace nasilne ideologije, svaki nacionalizam i nesnošljivost. Papa je tada rekao: "Vama (mladima) je povjerena zadaća otvaranja putova bratstva među narodima, kako bi se izgradila jedinstvena obitelj čovječanstva."³⁴ U tom pravcu neizmjereno je važna uloga škola i odgojno-obrazovnih ustanova, bilo da su crkvenog ili javnog karaktera.

Posebna pozornost posvećuje se udrugama, i to inicijativama za lokalni i uzajamni razvitak, a iznad svega značenju i utjecaju medija te zamkama u koje mediji mogu upasti.³⁵ Odgoj za demokraciju zasigurno traži temeljit pristup, uvažavajući sve segmente koje dokument navodi, a onda svakako i radnje na osnivanju posebnih škola koje će kako političare, tako i građane obrazovati i pripremati za istinsku i pravu demokraciju.

³² Isto, 18.

³³ Usp., Drugi vatikanski koncil, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu*, br. 42, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2002., 695.

³⁴ <http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=24400>.

³⁵ Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 20.

2. MOGUĆA ULOGA CRKVE U PROCESIMA RAZVOJA DEMOKRACIJE

Biblija nije mogla raspravljati o demokratskom uređenju, ali oni koji se njome nadahnjuju (kršćani, katolici, vjernici), imaju pravo i dužnost unositi u svijet vrednote koje ona nudi. Međutim, Crkva naglašava važnost međutijela (stranke, sindikati, nevladine udruge, kolektivi, Crkva ...), koja pomažu razvijanju odgovornosti kod svih ljudi i koja predstavljaju kočnicu zloporabama vlasti odozgo. U tom pravcu Crkva je, uočavajući potrebe društva, napose nakon promjena koje su došle s Francuskom revolucijom 1789. te ubrzanim tehničko-tehnološkim napretkom, započela sa svojim društvenim naukom,³⁶ koji je sustavno nastavila razvijati do danas. Bez obzira na brojne kritike s jedne i hvalospjeve s druge strane, kaže Marijan Valković, društveni nauk će uz neprestane dopune i korekture, budući da sadrži i promjenljive i nepromjenljive elemente, a ipak nije zaokružena i gotova "doktrina", svakako u budućnosti imati svoju ulogu u životu Crkve i svijeta. Enciklika Ivana Pavla II. *Centesimus annus* (Stota godina), upravo je pokazala dvostrukost (promjenljivost i nepromjenljivost) pristupa socijalnom nauku, pa je stoga shvatljivo zanimanje javnosti za encikliku.

Na prvome mjestu za društveni nauk Crkve jest *dostojanstvo ljudske osobe* (načelo personalizma), koje se protivi svakom individualizmu.³⁷ Zatim je tu neizostavno načelo *solidarnosti*, te načelo *supsidijarnosti*.³⁸

³⁶ Enciklika pape Lava XIII. *Rerum novarum* iz 1891. (O novim stvarima), smatra se početkom katoličkog društvenog nauka, premda i pokojni profesor Valković (KBF Zagreb) kao i profesor Valjan (Franjevačka teologija u Sarajevu) spominju dokumente još iz 18. stoljeća koji govore o sustavnijem društvenom angažmanu Crkve. Vidi u tom pravcu članak: Marijan Valković, *Društveni nauk Crkve (nauk, aktualnost i problematika)*, u: Bogoslovska smotra, LXII (1992), br. 1-2, 8-22, i Velimir Valjan, *Glavna načela katoličkog društvenog nauka*, u: Bogoslovska smotra, LXII (1992), br. 3-4, 155-165.

³⁷ U dokumentu francuskih biskupa jasno stoji kako je individualizam zamka za demokraciju, a individuu je moguće prevladati personom (osoba traži drugu osobu i ne okreće se egoizmu i samodopadnosti). Vidi isto u: Marijan Valković, *Društveni nauk Crkve (nauk, aktualnost i problematika)*, u: Bogoslovska smotra, LXII (1992), br. 1-2, pod naslovom *Prevladati duhovni i društveni individualizam*. O istom problemu vidi kod Iris Tićac na http://www.unzid.hr/Portals/41/acta_jadertina/2/_/...

³⁸ Špiro Marasović u svojoj knjizi *Kršćanska društvena svijest*, Crkva u svijetu, Split, 2010., pod naslovom "Teološko-socijalni temelji supsidijarnosti" podcrtava značenje načela dostojanstva ljudske osobe kao jedno od temelja supsidijarnosti. Marasović napominje kako je, s koje god strane promatrali govor o ljudskom dostojanstvu, bilo teološko-antropološki ili teološko-sociološki, i

U načelu solidarnosti, a na temelju kršćanskog personalizma, Špiro Marasović vidi otvorenost osobe za drugoga (druge), nasuprot liberalističkom individualizmu u kojemu se očituju egoistični interesi. Načelo solidarnosti govori istodobno i o pravu i o dužnostima.³⁹

Već dugo Crkva poseban naglasak stavlja na potrebu poštivanja načela supsidijarnosti. S jedne strane to načelo zahtijeva da se najbližoj razini ustrojstva ostavi rješavanje onoga što se ondje može razmatrati. S druge strane, to isto načelo preporučuje da se prenese na neposredno pretpostavljenu razinu, i tako redom sve više, ono što niže ustanove ne mogu rješavati.⁴⁰

Osim načela solidarnosti i netom spomenutog načela supsidijarnosti, posebno bi trebalo promotriti razmišljanja Crkve o stvaranju jednog svjetskog autoriteta koji smo već spominjali, a o kojemu se sustavno govori u enciklici *Pacem in terris*. Sam papa Ivan Pavao II. nastavio je razvijati takva razmišljanja te samim time i podupirati jednu takvu ideju. Globalizacija kojom smo zatečeni, svakako samo pospješuje takva nastojanja za jednim skupnim nadzorom,⁴¹ pri čemu se temeljni naglasci stavljaju na *političke, kulturne i moralne izazove* koje globalizacija sa sobom donosi.

Ovdje je svakako moguće uključiti i nove paradigme, poput primjerice integrativne bioetike, koja se kao paradigma u novoj epohi upravo razvija kao zasad razmišljanja o jednom organu nadzora (bioetičke institucionalnosti), kako sugerira Ante Čović kad kaže: "Bioetika nedvojbeno postaje sve važnijom sastavnicom društvenog života i društvene svijesti, odnosno stanja duha

koliko god teoretičari koji se načelom ljudskog dostojanstva bave imali različita poimanja o njemu, ovo načelo neizostavna preambula svih međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima i sl.

³⁹ *Isto*, 390.

⁴⁰ O načelu supsidijarnosti i uopće o socijalnom nauku Crkve uistinu se mnogo piše i govori. Nerijetko ga koriste i političari u svojim predizbornim obećanjima. Nažalost, nakon izbora gotovo nitko od njih više ga ne spominje, pa se tako doima da im on (socijalni nauk) služi samo kao floskula da privuku glasače, posebice u Hrvatskoj. U Njemačkoj ima i obrnutih slučajeva, da vlast i te kako koristi dobre prijedloge s koje god strane oni dolazili, pa tako primjerice i zajednički dokument protestantske crkve i katoličkih biskupa *Für eine Zukunft in Solidarität und Gerechtigkeit* (Za budućnost u solidarnosti i pravdi). Evangelička crkva u Njemačkoj i Njemačka biskupska konferencija, *Za budućnost u solidarnosti i pravdi. Riječ Vijeća Evangeličke Crkve u Njemačkoj i Njemačke biskupske konferencije o gospodarskim i socijalnim prilikama u Njemačkoj*, Centar za industrijsku demokraciju SSSH, Zagreb, 1998.

⁴¹ Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 26-27.

u određenoj političkoj ili kulturnoj zajednici.”⁴² Također, na švicarskom tlu nalazimo pojavu i razvoj paradigme integrativne gospodarske etike, koje je začetnik Švicarac Peter Ulrich, po temeljnoj izobrazbi ekonomist.⁴³ Navedimo i, primjerice, *Svjetski ethos za svjetsku politiku i gospodarstvo* Hansa Künga.⁴⁴ Sve navedeno može biti od pomoći u hodu prema ostvarenju istinske i prave demokracije. Naravno, Crkva se nikada ne može odreći svojih temeljnih postavki, a povremeno se čini kako neke od novih paradigmi upravo u tom pravcu ne mogu ili ne žele razumjeti sržni nauk Crkve (religija općenito). U navedenom pravcu (govor o pluralizmu) dobro je pogledati *Doktrinalnu notu o nekim pitanjima vezanim za sudjelovanje katolika u političkom životu*.⁴⁵

Zamjećujemo, naime, kako se u novije vrijeme u pogledu angažmana u javnom životu, na koji Crkva, uzgred rečeno, ima apsolutno pravo po svim odredbama i propisima jednog demokratskog društva, kakvim se neka država (u ovom slučaju Republika Hrvatska) predstavlja, Crkvi to pravo niječe i oduzima. Nažalost, zamjećujemo i kako se ponovno javljaju natruhe jednoumlja (totalitarizma), što je posebice bilo vidljivo u donošenju Zakona o medicinski potpomognutoj oplodnji te u uvođenju zdravstvenog odgoja u škole. Pozivi da se Crkva vrati u sakristiju, tamo gdje joj je i mjesto, još bi i mogli biti razumljivi ako su izraz neznanja i neobrazovanosti onih koji ih upućuju. Međutim, ako se u njima krije govor mržnje i nesnošljivosti prema Crkvi,

⁴² Ante Čović, *Integrativna bioetika i pluriperspektivizam*, u: Velimir Valjan (ur.), *Integrativna bioetika i izazovi suvremene civilizacije*, Bioetičko društvo BiH, Sarajevo, 2007., 72.

⁴³ Peter Ulrich, *Integrative Wirtschaftsethik. Grundlagen einer lebensdienlichen Ökonomie*, Verlag Paul Haupt, Bern-Stuttgart-Wien, 2001.

⁴⁴ Hans Küng, *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb, 2007., i *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, Intercon d.o.o., Zagreb, 2007.

⁴⁵ Vidi: obitelj.hbk.hr/datoteke/doktrinalna_nota.pdf. Kongregacija za nauk vjere, *Doktrinalna nota o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu*, IKA, Zagreb, 2003. Nediljko A. Ančić, *Ohrabrenje kršćanima u političkom djelovanju*, Crkva u svijetu, 38, (2003), br. 3, 329-332. Komentirajući navedenu doktrinarnu notu, Ančić upozorava na temeljna usmjerenja vjernika laika. Prije svega, vjernik laik ne može se odreći sudjelovanja u politici; nadalje, raščlanjujući pojam kulturnog pluralizma, posebno se upozorava na moguću zamku relativističkog poimanja pluralizma. Osim toga, nijekanje moralnih normi je pogrešno, u što smo se mogli uvjeriti kod nadidenih totalitarističkih ideologija. Posebice se, kaže Ančić, ne bi smjelo miješati pluralizam kao opravdanu pluralnost vremenitih izbora, s pluralizmom u odabiru moralnih načela. U središtu katoličkog nastojanja uvijek mora biti načelo poštivanja osobe.

vjeri i vjernicima općenito, onda su ozbiljno upozorenje pravoj demokraciji. U svemu navedenom možemo iščitavati već rečeno, kako demokracija nije nešto što stvoriš ili kupiš pa posjeduješ, nego ona uistinu traži svakodnevno propitivanje i potvrđivanje; u suprotnome, demokracija bi se mogla pretvoriti u ozbiljnu zamku za izgradnju zdravoga društva. Moguće je, reći će Špiro Marasović, tražiti i opravdanja za probleme s kojima se hrvatsko društvo susreće u demokratskom procesu. Navedeni problemi se prije svega očituju u nedostatku demokratske tradicije, nadalje, u različitosti mentaliteta unutar samoga hrvatskog naroda, negativnom baštinjenju iz vremena komunizma te samim ratnim okolnostima. U svemu tome Crkva je oduvijek bila opredijeljena i ukorijenjena u narod (*ethnos* – etnokracija). Međutim, ozbiljna kušnja za Crkvu jest sprega političke vlasti i gospodarske moći (plutokracija). Crkva bi svakako morala nastojati da se demokracija u Hrvatskoj razvija kao etokracija, bolje rečeno, kao vladavina čestitosti i morala. Ne kako bi se “politika unosila u moral”, nego kako bi se “moral unosio u politiku”.⁴⁶ Katkad se čini da se zajedno s Marasovićem možemo zapitati što je to država (demokracija), ali i čija je država Republika Hrvatska, jer naprosto postoji mnoštvo nejasnoća u tom pogledu, što zbog neobrazovanosti, što zbog uskogrudnih vlastitih pobuda i egoističnih postavki radi vlastite koristi. I sama Crkva našla se u tom procjepu pa je jedni svojataju, a drugi napadaju. Crkva, pak, nije ničija, a njezine koordinate mogu biti samo duhovnost, kao vertikala, i solidarnost, kao horizontala, bolje rečeno, kao inkarnacija te duhovnosti. Sve druge crkvene aktivnosti samo su epifenomeni tih dviju koordinata.⁴⁷

Možda bi bilo dobro ući u ozbiljniji dijalog s navedenim paradigmama, kako to Thomas Mayerhofer naznačuje u svojoj doktorskoj disertaciji, u kojoj govori o odnosu socijalnog nauka Crkve i integrativne gospodarske etike,⁴⁸ što je moguće primijeniti i u odnosu na druge navedene paradigme.

Spominjući Ivana Pavla II. i njegov govor na Papinskoj akademiji za društvene znanosti u travnju 2001., Hans Küng napominje kako je i Papa ustvrdio potrebu zajedničkog etičkog koda, u kojemu bi se onda mogla tražiti pravila društvenog

⁴⁶ Vidi više u: Špiro Marasović, *Demos ante portas*, 154-165.

⁴⁷ *Isto*, 173-178.

⁴⁸ Vidi: http://www.opusbayern.de/unipassau/volltexte/2009/1283/pdf/Mayerhofer_Thomas.pdf, naslov disertacije glasi: “Integrative Wirtschaftsethik und Katholische Sozialethik. Ein zukunftsweisender Dialog?”.

suživota, jer u svoj toj raznolikosti kulturalnih oblika postoje univerzalne ljudske vrijednosti, koje mogu biti vodeća snaga za svekoliki razvoj i napredak društva.⁴⁹ Ostaje vidjeti hoće li ljudi ostvariti ideju jednoga zajedničkog autoriteta (vlast) i jednoga zajedničkog etičkog koda ili će i dalje, u strahu za svoje pozicije i svoj položaj, nastaviti djelovati u svojim uskim okvirima.

Na kraju, no ne manje važno, u dokumentu se ističe spoznaja *pluralizma*. Nema demokracije bez pluralizma. Sam pojam ne znači ni neutralnost ni ravnodušnost, nego se odnosi na relativnost političkih promišljanja i programa, koji nikada ne mogu tvrditi da obuhvaćaju istinu u njezinoj cijelosti.⁵⁰ To ne znači, kaže Tonči Matulić, kako demokracija proizvodi pluralizam, već da valja voditi računa o činjenici kako u društvu pluralizam interesa i mišljenja već realno postoji. Tako je demokracija neodvojiva od pluralizma, jer je moderna država politički pluralistička, što znači da je pluralistička i glede političkih nazora.⁵¹ Nastojanja oko boljitka za čitav svijet obuhvaćaju izazove na svim područjima, počevši od političkih, preko kulturnih i gospodarskih, do moralnih.

Zar područje politike nije, prema poznatoj izreci pape Pija XI., "polje najraširenijeg milosrđa, političkog milosrđa"? Radeći na općem dobru, u službi svih ljudi bez želje za moći, kršćani se osjećaju ugodno u demokratskom i laičkom društvu.⁵²

Visoka osviještenost podrazumijeva i uključenost duhovnih perspektiva, te se samim time potvrđuje govor Crkve o potrebi da se u sustavni odgoj za demokraciju mogu i trebaju uvrstiti i duhovne vrednote.⁵³

Nažalost, na djelu je posvemašnja ugroženost uma od razuma. Razumom stvari shvaćamo, a umom spoznajemo. Razumu

⁴⁹ Više u: Hans Küng, *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, 212-215. Küng ovdje navodi tablicu univerzalnih vrijednosti pa između ostalih spominje ljudskost, uzajamnost, solidarnost, pravednost, partnerstvo, ravnopravnost; sve su to vrijednosti koje vrijede i za razvijanje demokracije kao uređenja suvremenog društva.

⁵⁰ Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 21.

⁵¹ Tonči Matulić, *Metamorfoze kulture*, Glas Koncila, Zagreb, 2009., 362. Matulić jasno daje do znanja kako prihvaćanje pluralizma ne znači da vjernici trebaju prihvatiti i moguće zamke koje on sa sobom donosi, primjerice, etički relativizam.

⁵² Dokument francuskih biskupa, *Za rehabilitaciju politike*, 30.

⁵³ Dobro bi bilo pogledati promišljanje o demokraciji i pluralizmu te o metamorfama duhovne svijesti kao znakovima vremena u već citiranoj knjizi Tonča Matulića, *Metamorfoze kulture*, Glas Koncila, Zagreb, 2009., 357-382, te 764-829.

odgovara inteligencija, a umu mudrost. Zapadna pak civilizacija već dugo boluje od obožavanja razuma i omalovažavanja uma. Sve to dovodi nas u situaciju da se znanost otkinula od smisla, vjera od života, politika od etike i sl.⁵⁴

U dokumentu Hrvatske biskupske konferencije iz 2002. godine *Na svetost pozvani* stoji kako vjernici laici moraju pridonositi popravljajući tkiva ljudskog društva zajedno, boreći se, sa svim ljudima dobre volje, za cjelovit humanizam i ispravno shvaćanje čovjeka, za pravednije zakonodavstvo i odnose u društvu, za veća prava obitelji, za politiku koja će promicati opće dobro, za društveno-gospodarske odnose kojima će u središtu biti čovjek, za kulturu koja će biti sposobna pružiti odgovor na goruća pitanja o istini i dobru i pitanja koja muče ljudsko srce, za odgovarajuću pomoć najugroženijim članovima ljudske zajednice.⁵⁵ Jednostavno, vjernici su pozvani sudjelovati u svim segmentima društva, od politike, volonterstva, različitih udruga i sl., stavljajući pritom uvijek naglasak na istinske i prave duhovne vrijednosti. Možda se i može prihvatiti prigovor kako su vrijednosti koje Crkva ili njezin socijalni nauk nude samo teorija i često nedohvatljivi u stvarnosti (ideal), ali poslužiti ćemo se ovdje citatom iz knjige Petera Ulricha *Integrativna gospodarska etika (Integrative Wirtschaftsethik)*, u kojoj on, govoreći o mogućem prigovoru (teoretiziranja i idealiziranja) tom svom konceptu, citira riječi Aloisa Riklina, svojeg predšasnika u prvoj školi za gospodarsku etiku, gdje kaže: "Man ist nicht realistisch, wenn man keine Ideale hat" (Čovjek nije realan ako nema ideale).⁵⁶

Sve navedeno daje nam za pravo promišljati kako i u nekim novim perspektivama, nove epohe, socijalno učenje Crkve, odgoj za prave vrijednosti u društvu i sl. imaju svoje mjesto i svoju ulogu. Naime, kako stoji u *Kompendiju socijalnog nauka Crkve*, kad se govori o naravi socijalnog nauka, on (socijalni nauk Crkve) nudi znanje prosvijetljeno vjerom, jer su izvori napajanja socijalnog nauka objava i ljudska narav. Socijalni nauk izrazito je interdisciplinarnog karaktera, te nastoji voditi iskren

⁵⁴ Vidi u: Špiro Marasović, *Društvo i Bog*, Crkva u svijetu, Split, 2006., 262-263.

⁵⁵ Hrvatska biskupska konferencija, *Na svetost pozvani*, Glas Koncila, Zagreb, 2002., 109-110.

⁵⁶ Peter Ulrich, *Integrative Wirtschaftsethik*, Verlag Paul Haupt, Bern-Stuttgart-Wien, 2001., 19.

dijalog sa svakim znanjem, posebice onim koje dolazi od strane humanističkih i društveno-humanističkih znanosti.⁵⁷

3. POLITIČKA ZAJEDNICA I VJERNIK LAIK U POLITICI

Iz crkvenih dokumenata općenito, kao i iz dokumenata socijalnog nauka Crkve jasno se može iščitati poziv vjernicima na aktivnu zauzetost i sudjelovanje u političkom životu zajednice. Ipak, ne možemo reći da je u prošlosti uvijek bilo tako. Često je u povijesti Crkve angažman vjernika laika (kršćana) u demokratskom životu i demokratskim procesima nailazio na neodobranje kao i na sumnju.⁵⁸ Svjedoci smo (barem mi u Hrvatskoj) da vjernici izbjegavaju jači politički angažman i preuzimanje odgovornosti. Možda je tome razlog omraženost političara u društvu, posebice u posljednje vrijeme, kada našu Hrvatsku pogađaju mnogostruke afere upravo na polju politike u užem i širem smislu, a počesto i gospodarstva, koje je uz politiku usko vezano. Naravno, korijen problema (neangažiranosti) može se tražiti i u okvirima bivšega jugoslavensko-komunističkog sustava, unutar kojeg su vjernici laici sloveli kao oni koji nisu "politički prikladni", ukratko rečeno, bili su nepodobni.⁵⁹

Drugi vatikanski sabor osobito je vjernike laike pozvao da sva svjetovna područja, dakle i politički život, prožmu duhom evanđelja i da se u vremenitim stvarima vode kršćanskom savješću. Političko je djelovanje nesumnjivo važan dio vjerničkog zauzimanja u svijetu i mjesto je kršćanskog poslanja. No, kad danas u Hrvatskoj katolički vjernik vođen odgovornošću za ovaj svijet odluči organizirano djelovati u politici i dati svoj specifičan prinos općem dobru, naići će zacijelo na brojne poteškoće i različite nejasnoće.⁶⁰

Činjenica je da je službena Crkva preko svojih predstavnika biskupa i u vremenima demokratskih promjena u Hrvatskoj 1990. postupala razborito i svojim izjavama hrabrila pučanstvo na slobodno odlučivanje.⁶¹ Ipak, ne možemo reći da su vjernici laici uistinu aktivni u politici, što je vidljivo i iz sastava Hrvatskoga

⁵⁷ Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, 63-74.

⁵⁸ Vidi više u: Špiro Marasović, *Kršćanska društvena svijest*, 36-38.

⁵⁹ Usp. Stjepan Baloban, *Etičnost i socijalnost na kušnji*, KS, Zagreb, 1997., 135.

⁶⁰ Nediljko A. Ančić, *Ohrabrenje kršćanima u političkom djelovanju*, 329-332.

⁶¹ Stjepan Baloban, *Etičnost i socijalnost na kušnji*, 136.

sabora, ali i zakona koji se u tom saboru donose (Zakon o umjetnoj oplodnji).

Kako smo već i naznačili, zadnje bi bilo pomisliti kako vjernik nema što tražiti u politici ili, u najmanju ruku, kako se vjernik ulaskom u politiku mora distancirati od vjere, što se iz pojedinih slučajeva u Hrvatskoj dade naslutiti.⁶²

Pluralizam je općeprihvaćen, no pluralizam u bilo kojem smislu ne znači napustiti svoju posebnost. Ako sam kršćanin, to ne znači da ću (ili još gore da moram) u demokratskom, pluralnom ili multikulturalnom društvu zaboraviti na svoje kršćansko uvjerenje i moralne vrijednosti (norme) koje kao kršćanin prihvaćam, a onda to isto vrijedi i za moj angažman u politici.

Jacques Maritain će u tom pravcu reći:

Puko jedinstvo (misli se pluralističkog društva), zasnovano na prijateljstvu (možemo reći podilaženju), nije dovoljno da društvenom tijelu dade oblik – čudorednu posebnost ...⁶³

Naprotiv, reći će dalje, sredstvo kojim ću pridonijeti tom istom društvu, jest:

Tako što će zastupnici toga kršćanskog poimanja imati dovoljno duhovne energije te političke snage i mudrosti da praktično pokažu, ljudima koji su to u stanju shvatiti, kako je to poimanje u skladu s vlastitim razumom i zajedničkim dobrom ...⁶⁴

I dalje kaže Maritain:

Kršćani će pri tom imati posla ne samo s civilizacijom religijski i filozofski podijeljenom već, s jedne strane, s povijesnim silama koje će se žestoko protiviti kršćanstvu, a s druge strane, u samome kršćanskom svijetu, s univocističkim predrasudama veoma teškog povijesnog opterećenja; naposljetku, tu su i iracionalni tokovi mase kojom ravnaju proturječnosti civilizacije koja više nije po čovječjoj mjeri.⁶⁵

Slično promišlja i Stjepan Baloban, te upućuje kako je za vjernika laika važno dobro poznavati teoretske postavke,

⁶² Kako drugačije protumačiti izglasavanje Zakona o umjetnoj oplodnji u Hrvatskom saboru, u državi u kojoj je 87,8 % katolika, a 93 % vjernika, prema podacima iz popisa stanovništva 2001. godine. Na temelju navedenih brojki postavlja se niz ozbiljnih pitanja: koga smo to izabrali da nas predstavlja u Hrvatskom saboru, te, još ozbiljnije pitanje, koliko je uopće praktičnih vjernika u hrvatskom društvu.

⁶³ Jacques Maritain, *Cjeloviti humanizam*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., 210.

⁶⁴ *Isto*, 211.

⁶⁵ *Isto*, 212.

jer će bez njihovog poznavanja za vjernika laika biti još teže uskladiti svoj vjerski život i političku djelatnost; nadalje, Stjepan Baloban sustavno nas uvodi u prinose Drugoga vatikanskog koncila, posebice upućujući na Pastoralnu konstituciju o Crkvi u suvremenom svijetu – *Gaudium et spes*.⁶⁶

Uza sve što navodi, Stjepan Baloban posebno podcrtava kako treba, u odnosu vjernika laika u pogledu na politički život, dobro razlučiti i razumjeti: a) djelovanje u ime Crkve, b) djelovanje kao pojedinca, u *svoje vlastito ime*.⁶⁷

Baloban također upozorava na mnogostruka nesnalaženja vjernika laika na putu k demokraciji, koji pred vjernike postavlja niz pitanja, primjerice, moraju li se i do koje mjere angažirati u političkom životu, kojoj političkoj stranci pristupiti, što je stranka kršćanske orijentacije ... Baloban također napominje, što smo već dotaknuli prije u članku, kako su isusovci u Italiji 1986. osnovali u Palermu Institut za političku formaciju *Pedro Arrupe*, za pripremanje budućih političara. U vrlo kratkom razdoblju (1986.-1990.) u Italiji je ustrojeno više od 200 škola društvene i političke formacije.⁶⁸

Kompendij socijalnog nauka u svom osmom poglavlju govori upravo o političkoj zajednici. Ljudska osoba temelj je i svrha političkog suživota. Ona samo u otvorenosti prema transcencijiji i s drugima doseže puno i potpuno samoostvarenje.⁶⁹ Ako se ljudska osoba prihvati kao temelj i svrha političke zajednice, značilo bi to istodobno i poštivanje i promicanje ljudskih prava, koji su preduvjet izgradnji same političke zajednice.⁷⁰ Svaka vlast koja sebe naziva demokratskom, morala bi promicati, priznati i poštivati bitne ljudske i moralne vrijednosti.⁷¹ U kompendiju stoji također kako građanin u savjesti nije obvezan slijediti propise građanskih vlasti ako su protivne zahtjevima moralnoga reda,

⁶⁶ Usp. Stjepan Baloban, *Etičnost i socijalnost na kušnji*, 140.

⁶⁷ *Isto*, 141.

⁶⁸ *Isto*, 146. Slušajući kao poslijediplomant predavanja kod profesora Balobana, sjećam se kako smo raspravljali o uvođenju takvih škola u Hrvatskoj, te jednoglasno zaključili kako bi to vjerojatno bilo protumačeno, kao i mnoge druge inicijative od strane Crkve, kao "miješanje Crkve u politiku". S odmakom od desetak godina nanovo izvire isto pitanje u pogledu na razvoj politike i demokracije u Hrvatskoj i, nažalost, čini se kako još uvijek nije sazrelo vrijeme za osnivanje škola za odgoj za političko i socijalno djelovanje.

⁶⁹ Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, 276.

⁷⁰ Usp. *isto*, 278.

⁷¹ Usp. *isto*, 284.

temeljnim pravima osoba ili naučavanjima evanđelja.⁷² U zadnje vrijeme sve češće slušamo kako je kriza suvremenog svijeta i čovjeka ponajprije duhovna i moralna kriza. Nažalost, sve ostaje samo na riječima. Pokojni papa Ivan Pavao II. ustvrdio je da je moralna kriza i "zbiljski prijezir spram čovjeka". Ne čudi stoga što i sam kompendij podcrtava isto kad kaže kako autentična demokracija nije rezultat samo formalnog poštivanja pravila nego je i plod uvjerenja prihvaćanja vrednota koje nadahnjuju demokratske procedure: dostojanstvo svake ljudske osobe, poštivanje čovjekovih prava, prihvaćanje "općeg dobra", kao cilja i kriterija što uređuje politički život.⁷³ Sustavni govor o političkoj zajednici zaokružen je u naglasku na važnosti informiranja (mediji)⁷⁴ kao sredstva demokratskog sudjelovanja, te o ulozi i važnosti izgradnje civilnoga⁷⁵ društva, koje ne može biti dodatak (privjesak) političkoj zajednici, naprotiv, ono ima prednost, jer u njemu (civilnom društvu) jest i opravdanje postojanja političke zajednice. Crkva i politička zajednica trebaju nastojati oko izgradnje što stabilnijih odnosa, uz prikladne instrumente koji to mogu jamčiti.⁷⁶

Sve navedeno ne treba nas kao vjernike laike obeshrabriti, nego, naprotiv, treba nas ohrabriti. Moguće je kao vjernik biti u politici, i ne samo da je moguće nego nam se to nameće iz evanđeoske poruke kao poziv, u svekolikom nastojanju oko općeg dobra.

⁷² Usp. *isto*, 285.

⁷³ Usp. *isto*, 291.

⁷⁴ Vidi: Marijan Valković, *Civilno društvo izazov za državu i Crkvu*. Valković medije, uz ekonomiju, vidi kao sve jači stup društva. Međutim, mediji bi morali biti neovisni o političkim i državnim čimbenicima, ali i o kapitalu, preko čega se, kaže, danas olako prelazi. Razvitak samoga civilnog društva, smatra Valković, uvelike će ovisiti o slobodi medija.

⁷⁵ *Isto*, 60-63. Crkva bi morala poduzeti sve što može, i to *ad intra* i *ad extra*, kad se govori o razvitku civilizacije. Ona u duhu Drugoga vatikanskog koncila ne traži i ne može imati privilegij da državna politika zastupa ovaj ili onaj svjetonazor, iako će joj biti stalo da temeljne vrednote njezina socijalnog nauka budu prisutne i djelatne u društvu na svjetovan i demokratski način. Razvitak civilnog društva izaziva hijerarhijsku Crkvu danas da što više radi na produbljivanju vjere i stvaranju kršćanskih vjerskih zajednica.

⁷⁶ Usp. *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, 302.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Dokumenti socijalnog nauka Crkve (*Kompendij socijalnog nauka*) i razmišljanja papa, kao i dokument francuskih biskupa *Za rehabilitaciju politike*, koji su nam poslužili kao okosnica za ovaj članak, svakako pokazuju interese Crkve za istinski razvoj demokracije i civilnoga društva. Međutim, isti dokumenti upozoravaju kako se taj razvoj nikako ne može okrenuti onoj slobodi u kojoj primat uzima individualizam (egoizam), nauštrb dostojanstvu ljudske osobe. Također, dokumenti upozoravaju na moguće zamke etičkog relativizma, kao ozbiljne prepreke za suživot u istini i za pravi razvoj slobode čovjeka, te se nasuprot navedenim zamkama traži poštivanje ne samo vrijednosti unutar svijeta (egzistencijalizam) nego i moralnih (duhovnih) vrijednosti. Stoga bi odgoj za prave vrijednosti, od obitelji do obrazovnih procesa u ustanovama za to namijenjenima, mogao biti prilika za uređenje jednog pravog demokratskog i civilnog društva. U tom pravcu u Hrvatskoj ima prostora za daleko veću suradnju Crkve i drugih institucija koje imaju obvezu promicanja demokracije i koje se zalažu za ostvarenje zdravoga civilnog društva u jednakosti, ravnopravnosti i slobodi uz posvemašnju odgovornost. Kao što demokracija traži permanentno praćenje i usavršavanje, tako i suradnja među ustanovama koje zagovaraju demokraciju ne može i ne smije biti iscrpljena u jednom istraživanju ili jednom zajedničkom nastupu. Naprotiv, ta suradnja morala bi biti obilježena znakom trajnosti. Ostaje nam vidjeti hoće li se ona ostvarivati; potrebno je pisati *ostvarivati*, jer bi *ostvariti* značilo i ograničenje ili pak završenost, a ostvarivanje poziva na trajnost (permanentnost), kako to i sam pojam demokracije, kao stalnog preispitivanja uređenja društva, traži.

STIMULI OF SOCIAL TEACHINGS OF THE CHURCH IN THE DEVELOPMENT OF DEMOCRACY

With special reference to the layman believer
and the Croatian society

Summary

Due to the vagueness of the term democracy, it is necessary to always explain again to “urbi et orbi” the relationship between democracy, Church and politics. In the first part of this paper, the

author deals with the term democracy itself. Using the documents of French bishops For the rehabilitation of politics from 1999 as a basis, and deliberations and contributions of the late John Paul II and Pope Benedict XVI, the author attempts to consider several important issues related to democracy: what is democracy, what are the signposts for politicians, which are the requirements and the traps of democracy, and which are important factors within the scope of discussions regarding education for democracy. In the second part of this paper, the author speaks about the possible role of the Church in democratic processes, with special reference to the Croatian society. The author, along with already mentioned sources, uses national sources to additionally corroborate his reflections, and warns about numerous traps and the vagueness that the Church encounters within democratic processes in Croatia. The third part of the paper is dedicated to the role and significance of laymen believers in politics and the democratic society. It is obvious from the Church's Documents that church officials cannot actively engage in politics (be members of parties, hold political positions, etc.), but when it comes to laymen believers, nobody can prevent them from engaging in politics, in the narrower or wider sense. Of course, in such political engagement the devoted life and political activity should be harmonized, always for the purpose of aiming at the greater good. Based on everything stated, the author concludes that it is in the interest of the Church, and that the Church has the right and duty to work on true development of democracy. In that direction, as the author concludes, there is much more room (than there presently is) for the cooperation between the Church and the government (government institutions) of the Republic of Croatia for promoting democracy and realizing a healthy civil society.

Key words: democracy, social teachings of the Church, politics, education, traps, perspectives.